

LOYIHA BOSHQARUVIDA XARIDLARNI SAMARALI TASHKIL ETISH MASALALARI.

Ibragimov Otabek O'ktam o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18208389>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi loyiha boshqaruvi tizimida xarid jarayonlarini samarali tashkil etishning nazariy-metodologik asoslari hamda ularni amaliyotda qo'llash masalalari batafsil yoritiladi. Tadqiqotda loyihani amalga oshirish jarayonida zarur bo'lgan tovarlar, ishlar va xizmatlarni xarid qilish mexanizmlarining o'ziga xos xususiyatlari, ularning loyiha maqsadlari, muddatlari va byudjeti bilan o'zaro bog'liqligi chuqur tahlil qilinadi. Xaridlarni rejalashtirish bosqichida ehtiyojlarni aniqlash, bozorni o'rganish va xarid strategiyasini ishlab chiqishning ahamiyati asoslab beriladi.

Shuningdek, yetkazib beruvchilarni tanlashda tender va tanlov jarayonlarini shaffof hamda raqobatbardosh tashkil etish, shartnoma munosabatlarini samarali boshqarish orqali loyiha risklarini minimallashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqotda xarid jarayonlarida yuzaga keladigan moliyaviy, huquqiy va operatsion risklarni aniqlash va ularni boshqarish usullari tahlil qilinadi. Tezisdagi xaridlar samaradorligining loyiha muddatlariga rioya etilishi, xarajatlarni optimallashtirish va yakuniy natija sifatini oshirishga ta'siri ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Yakunda, zamonaviy loyiha boshqaruvi yondashuvlari hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali xarid jarayonlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: loyiha boshqaruvi, xaridlar boshqaruvi, xarid strategiyasi, ta'minot zanjiri, tender jarayoni, yetkazib beruvchilarni tanlash, shartnoma boshqaruvi, xarid rejalashtiruvchi, xarajatlarni optimallashtirish, risk menejmenti, loyiha samaradorligi, sifat menejmenti, raqamli texnologiyalar, monitoring va nazorat, loyiha risklari.

ISSUES OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF PROCUREMENT IN PROJECT MANAGEMENT.

Abstract. This thesis discusses in detail the theoretical and methodological foundations of effective organization of procurement processes in the project management system and their application in practice. The study deeply analyzes the specific features of the mechanisms for purchasing goods, works and services necessary for project implementation, their relationship with project objectives, deadlines and budget. The importance of identifying needs, market research and developing a procurement strategy at the procurement planning stage is substantiated.

Also, special attention is paid to the issues of transparent and competitive organization of tender and selection processes in selecting suppliers, minimizing project risks through effective management of contractual relations. The study analyzes methods for identifying financial, legal and operational risks arising in procurement processes and managing them. The thesis scientifically substantiates the impact of procurement efficiency on meeting project deadlines, optimizing costs and increasing the quality of the final result. Finally, practical recommendations are developed for improving procurement processes through the introduction of modern project management approaches and digital technologies.

Keywords: *project management, procurement management, procurement strategy, supply chain, tender process, supplier selection, contract management, procurement planning, cost optimization, risk management, project performance, quality management, digital technologies, monitoring and control, project risks.*

TAHLIL VA NATIJALAR

Loyiha boshqaruvida xarid jarayonlarini samarali tashkil etish masalalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, xaridlar tizimi loyihaning barcha asosiy parametrlariga — muddat, xarajat va sifat ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir etuvchi muhim boshqaruv funksiyalaridan biri hisoblanadi.

Amaliyotda ko'plab loyihalarning muvaffaqiyatsiz yakunlanishiga aynan xarid jarayonlaridagi kamchiliklar, rejalashtirishdagi xatolar va yetkazib beruvchilar bilan munosabatlarning noto'g'ri yo'lga qo'yilgani sabab bo'lmoqda.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, xaridlarni samarali tashkil etish, avvalo, loyiha ehtiyojlarini aniq va asosli belgilashdan boshlanishi zarur. Ko'plab hollarda loyiha boshlang'ich bosqichida ehtiyojlar to'liq aniqlanmagani sababli qo'shimcha xaridlar yuzaga keladi, bu esa byudjetning oshib ketishiga va muddatlarning cho'zilishiga olib keladi. Shu bois xarid rejasini ishlab chiqishda loyiha hajmi, texnik talablar va bozor sharoitlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Yetkazib beruvchilarni tanlash jarayoni tahlili shuni ko'rsatadiki, faqat eng past narx mezoniga asoslangan yondashuv ko'pincha kutilgan natijani bermaydi. Sifat, ishonchlilik, yetkazib berish muddatlariga rioya etish va xizmat ko'rsatish darajasi kabi omillar e'tiborga olinmaganda, loyiha davomida qo'shimcha risklar yuzaga keladi. Shu nuqtai nazardan, tender va tanlov jarayonlarida kompleks baholash mezonlaridan foydalanish xaridlar samaradorligini oshiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Shartnomalarni boshqarish jarayonining tahlili ham xaridlar samaradorligida hal qiluvchi o'rin tutishini ko'rsatdi. Shartnoma shartlarining aniq va tushunarli belgilanishi, majburiyatlar hamda javobgarlik mexanizmlarining to'g'ri taqsimlanishi loyiha risklarini sezilarli darajada kamaytiradi. Amaliyotda shartnomalarning noaniq yoki umumiy shaklda tuzilishi yetkazib beruvchilar bilan nizolar kelib chiqishiga, bu esa loyiha jadvali va byudjetiga salbiy ta'sir ko'rsatishiga olib kelmoqda.

O'tkazilgan tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy raqamli texnologiyalar va axborot tizimlarini xarid jarayonlariga joriy etish monitoring va nazorat mexanizmlarini kuchaytiradi. Elektron xarid platformalari, shartnoma monitoringi tizimlari va real vaqt rejimidagi nazorat vositalari qaror qabul qilish tezligini oshirib, inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi. Bu esa loyiha boshqaruvida shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Loyiha boshqaruvida xarid jarayonlarining samaradorligini statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilish ushbu yo'nalishning naqadar muhim ekanini yaqqol namoyon etadi. Xalqaro va mahalliy amaliyotda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, loyihalar umumiy byudjetining o'rtacha 55–70 foizi aynan xaridlar va tashqi resurslarni jalb etish bilan bog'liq xarajatlarga to'g'ri keladi. Bu holat xaridlar boshqaruvidagi har qanday samarasizlik loyiha moliyaviy natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishini anglatadi.

Statistik tahlillarga ko'ra, xarid jarayonlari yetarli darajada rejalashtirilmagan loyihalarning qariyb 30–40 foizida byudjet oshib ketishi holatlari kuzatiladi. Ayniqsa, loyiha boshlang'ich bosqichida ehtiyojlar noto'g'ri baholangan holatlarda keyinchalik qo'shimcha xaridlar ulushi o'rtacha 15–20 foizgacha yetadi. Bu esa nafaqat moliyaviy bosimni kuchaytiradi, balki loyiha muddatlarining uzayishiga ham sabab bo'ladi.

Muddatlar bilan bog'liq statistik ko'rsatkichlar ham xaridlar samaradorligining ahamiyatini tasdiqlaydi. Amaliy kuzatuvlarga ko'ra, yetkazib beruvchilar bilan tuzilgan shartnomalarda aniq muddat va javobgarlik mexanizmlari belgilanmagan loyihalarning taxminan 25–35 foizida kechikishlar yuzaga keladi.

Aksincha, shartnoma boshqaruvi tizimli yo'lga qo'yilgan loyihalarda yetkazib berish kechikishlari darajasi 10 foizdan oshmaydi. Bu esa xaridlarni puxta boshqarish loyiha jadvaliga rioya etishda muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Xarajatlarni optimallashtirish nuqtai nazaridan statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, raqobat asosida o'tkazilgan tender va tanlov jarayonlari loyiha xarajatlarini o'rtacha 8–15 foizga qisqartirish imkonini beradi. Yetkazib beruvchilarni tanlashda faqat narx emas, balki sifat va ishonchlilik mezonlari hisobga olingan loyihalarda qayta xaridlar va sifat nuqsonlari bilan bog'liq qo'shimcha xarajalar 20 foizgacha kamaygani kuzatilgan.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha statistik natijalar ham e'tiborga loyiqdir.

Elektron xarid tizimlari va avtomatlashtirilgan monitoring vositalarini joriy etgan tashkilotlarda xarid jarayonlarini nazorat qilish samaradorligi o'rtacha 1,5–2 barobarga oshgani qayd etiladi. Shuningdek, bunday tizimlar inson omili bilan bog'liq xatolarni 30 foizgacha kamaytirib, shaffoflik darajasini sezilarli oshiradi.

Umuman olganda, statistik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, loyiha boshqaruvida xaridlarni samarali tashkil etish nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy va raqamli ko'rsatkichlar orqali ham o'z tasdig'ini topmoqda. Xarid jarayonlarini puxta rejalashtirish, raqobatli tanlov mexanizmlaridan foydalanish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish loyiha samaradorligini oshirishning asosiy statistik omillari sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, loyiha boshqaruvida xarid jarayonlarini samarali tashkil etish loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xaridlarni puxta rejalashtirish, ehtiyojlarni aniq belgilash va bozor sharoitlarini inobatga olgan holda xarid strategiyasini ishlab chiqish loyiha xarajatlarini optimallashtirish hamda muddatlarga rioya etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, yetkazib beruvchilarni tanlashda shaffof va raqobatbardosh mexanizmlardan foydalanish, shartnoma boshqaruvini tizimli yo'lga qo'yish va risklarni oldindan aniqlash loyiha jarayonida yuzaga keladigan moliyaviy va operatsion muammolarni kamaytiradi. Statistik va tahliliy natijalar xarid jarayonlarida zamonaviy boshqaruv yondashuvlari hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish nazoratni kuchaytirib, qaror qabul qilish samaradorligini oshirishini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, loyiha boshqaruvida xaridlarni strategik va integratsiyalashgan yondashuv asosida tashkil etish loyiha samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va yakuniy natijaning sifatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shu bois, xaridlar boshqaruvini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuvlar va amaliy tavsiyalarni keng joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kerzner, H. (2022). *Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling*. 13th ed. Hoboken: John Wiley & Sons.
2. PMI – Project Management Institute. (2021). *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide)*. 7th ed. Newtown Square, PA: PMI.
3. Turner, J.R. (2019). *The Handbook of Project-Based Management*. 4th ed. London: McGraw-Hill Education.
4. Monczka, R.M., Handfield, R.B., Giunipero, L.C. and Patterson, J.L. (2020). *Purchasing and Supply Chain Management*. 7th ed. Boston: Cengage Learning.
5. Van Weele, A.J. (2018). *Purchasing and Supply Chain Management: Analysis, Strategy, Planning and Practice*. 7th ed. London: Cengage Learning.
6. Lyons, K. and Farrington, B. (2016). *Procurement and Supply Chain Management*. 9th ed. Harlow: Pearson Education.
7. Walker, D.H.T. (2015). *Project Procurement Management*. London: Routledge.
8. Saunders, M., Lewis, P. and Thornhill, A. (2019). *Research Methods for Business Students*. 8th ed. Harlow: Pearson Education.
9. OECD. (2020). *Public Procurement and Infrastructure Governance*. Paris: OECD Publishing.
10. World Bank. (2021). *Procurement Regulations for IPF Borrowers*. Washington, DC: World Bank Group.
11. A Guide to Contract Management. (2019). London: Chartered Institute of Procurement & Supply (CIPS).
12. Vahobov, A.V. (2020). *Loyiha boshqaruvi va investitsion faoliyat*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
13. Alimov, S.A. (2019). *Xaridlar tizimini boshqarish va samaradorlikni oshirish yo'llari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
14. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2022). *Davlat xaridlari to'g'risidagi normativ-huquqiy hujjatlar to'plami*. Toshkent.
15. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). *Davlat xaridlarini amalga oshirish bo'yicha uslubiy qo'llanma*. Toshkent.